WORLD POLITICS

Homepage: https://interpolitics.guilan.ac.ir/

Print Issn: 2383-0123
Online Issn: 2538-4899

Iran's Criminal Policy against Bioterrorism in the light of International Documents

Mostafa Nozari PhD student in the Law Department, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj Branch, Karaj, Iran. E-mail: safanozari1396@gmail.com

Davoud Karami * *Corresponding Author*, Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Karaj Branch, Karaj, Iran. Email: dr.davood.karami@iau.ac.ir

Majid Vaziri Associate Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran. Email: maj.vaziri@iauctb.ac.ir

Article Info

Article Type:
Reserch Article

Keywords:
Criminal Policy, Bioterrorism, International-Documents, Criminal Policy

Article history:
Received November 16, 2023
Received in revised form February 3, 2024
Accepted March 15, 2024
Published Online March 17, 2024

ABSTRACT

The importance of bioterrorism security threats and its widespread effects have increased international attention in combating this phenomenon. In Iran, in some strategic documents regarding macro approaches, such as the Fifth Five-Year Development Plan, the Ministry of Intelligence has been responsible for planning the fight against this type of terrorism. This article attempts to explain the concept of bioterrorism, which is an anti-security measure, and examine the strategic approaches of international documents and Iran's criminal policy in combating this phenomenon. The final conclusion of this article, which was conducted in a library and descriptive-analytical manner, is that although Iran's criminal policy has taken positive steps to combat and prevent bioterrorism in light of the criminal strategies of international documents, there are still gaps in this regard that require examination and decision-making.

Cite this Article: Nozari, M., Karami, D., & Vaziri, M. (2024). Iran's criminal policy against bioterrorism in the light of international documents. World Politics, 12(4), 271-288.
doi: 10.22124/wp.2024.28921.3433

© Author(s)
Publisher: University of Guilan
DOI: 10.22124/wp.2024.28921.3433

1. Introduction

Bioterrorism, as one of the complex and emerging threats of the 21st century, has received widespread attention from the international community. The use of biological agents as weapons is not only a serious threat to public and global health, but also a major challenge to national and international security. These threats have attracted the attention of many countries and international institutions due to their ability to spread rapidly and their destructive effects. Bioterrorism attacks, such as the release of anthrax in the United States in 2001, have had profound psychological, economic, and social impacts and have clearly demonstrated the destructive power of this type of threat. Bioterrorism can take many forms, including the use of viruses, bacteria, and biological toxins to target human populations, animals, or agricultural products. These agents have become convenient tools for terrorists due to their ease of production, storage, and dissemination. For this reason, combating bioterrorism requires international cooperation and strengthening health, intelligence, and security infrastructures at the national and global levels. The importance of this issue has led various countries to develop defense strategies and deterrent policies against these threats. There are significant gaps in Iran's legal system for effectively combating bioterrorism that need to be reviewed and revised. These gaps include the lack of comprehensive and up-to-date laws, insufficient coordination between responsible institutions, and a shortage of financial and specialized resources to prevent and combat bioterrorism incidents. In order to effectively combat these threats, there is a strong need to amend and update existing laws and further harmonize them with international standards. In addition, establishing efficient oversight mechanisms as well as developing educational and awareness programs for specialized forces and the general public can be effective in preventing and combating these threats. This article aims to analyze Iran's criminal policy towards bioterrorism, with an emphasis on relevant international documents.

2.Theoretical Framework

Some international conventions and treaties have obliged member states to criminalize the use of weapons of mass destruction (which include biological weapons). For example, the Biological Weapons Convention, which was adopted in 1972, is the first convention that has made the issue of criminalization the responsibility of member states. Article 4 of this convention also obliges member states to criminalize the use of biological weapons in domestic law. Article 7 of the Chemical Weapons Convention has also clearly emphasized the criminalization of this issue in the domestic law of member states. Although this article mentions the need to criminalize and punish the perpetrators of microbial weapons, the method of

criminalizing and dealing with the perpetrators of biological weapons has been left to the governments.

3. Methodology

In this study, descriptive-analytical method and within the framework the concept of criminal law to express the variables of the research.

4. Results & Discussion

At the international level, attention to biological weapons that cause harm began to be paid, especially in the 1920s, and strategies were devised to combat them in the same decade. In this regard, three important documents have been adopted so far, each of which was established to supplement and eliminate the shortcomings of the previous document and in light of the progress of this new type of weapon and attacks. The first is the 1925 Protocol, an additional protocol to the 1907 Hague Convention. This document clearly stated that the members accept that the use of bacteriological methods of warfare is prohibited. This document was adopted following the ratification of the Hague Convention, which only prohibited the use of poisons and toxic weapons. In fact, this document extended the prohibition of the convention to bacterial weapons. However, this document was flawed from various perspectives. First, it only prohibited the use of these weapons, not their production and accumulation. Second, the aforementioned prohibition applied only to states, and only during wartime; Therefore, the prohibition did not apply in peacetime. A third objection was that the document only covered bacterial methods and did not cover non-bacterial biological methods such as the use of viruses.

5. Conclusions & Suggestions

In conclusion, it should be said that the phenomenon of bioterrorism is not something that can be prevented or countered at a macro and strategic level by mentioning three words in an article of the Islamic Penal Code. This phenomenon is so important that it has been preoccupying the international community for a long time; therefore, it is proposed that, based on the task assigned to the Ministry of Intelligence by the Fifth Development Plan, within the scope of the country's established laws and within the framework of its legal powers, in coordination with the relevant agencies, a special commission consisting of the main relevant agencies be formed to prepare and implement a comprehensive plan to combat bioterrorism and bioterrorism" and "determine the duties of each of the agencies in order to combat bioterrorism and bioterrorism in a coordinated manner as an institutionalized principle in the country by the end of the plan and submit it to the approval of the Islamic Consultative Assembly as the representatives of the people. It is essential in this plan. For numerous cases such as deputy participation, organized crime leadership, conflict of defenses and bioterrorism actions, and other cases, appropriate legal solutions have been foreseen so that the balance between security and citizen rights can be maintained in the light of efficient law..

سیاست جهانی

شاپا چاپی: ۲۳۸۳-۰۱۲۳
شاپا الکترونیکی: ۲۵۳۸-۴۸۹۹

Homepage: https://interpolitics.guilan.ac.ir/

سیاست جنایی ایران در قبال بیوتروریسم در پرتو اسناد بین‌المللی

مصطفی نوذری دانشجوی دوره دکتری، گروه حقوق، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرج، کرج ایران. رایانامه: safanozari1396@gmail.com

داوود کرمی **نویسنده مسئول*، استادیار گروه حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرج ، کرج، ایران. رایانامه: dr.davood.karami@iau.ac.ir

مجید وزیری دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. رایانامه: maj.vaziri@iauctb.ac.ir

درباره مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

کلیدواژه‌ها:
سیاست جنایی، بیوتروریسم، اسناد بین‌المللی، سیاست کیفری

تاریخچه مقاله
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۸/۲۵
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۱۴
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۵
تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۲۷

چکیده

بیوتروریسم به عنوان یکی از تهدیدات پیچیده و نوظهور قرن بیست و یکم، مورد توجه گسترده جامعه بین‌المللی قرار گرفته است. استفاده از عوامل بیولوژیک به عنوان سلاح، نه تنها تهدیدی جدی برای بهداشت عمومی و سلامت جهانی محسوب می‌شود، بلکه چالشی بزرگ برای امنیت ملی و بین‌المللی ایجاد کرده است. این تهدیدات به دلیل قابلیت گسترش سریع و اثرات مخرب خود، توجه بسیاری از کشورها و نهادهای بین‌المللی را جلب کرده‌اند.اهمیت تهدیدهای امنیتی بیوتروریسم و آثار گسترده آن باعث افزایش توجه بین‌المللی در مقابله با این پدیده شده است. در ایران نیز در برخی از اسناد راهبردی ناظر به رویکردهای کلان مانند قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه وزارت اطلاعات مسئول طرح‌ریزی مبارزه با این نوع تروریسم شده است. این مقاله در تلاش است تا ضمن تبیین مفهوم بیوتروریسم که اقدامی ضد امنیتی است، رویکردهای راهبردی اسناد بین‌المللی و سیاست کیفری ایران را در مقابله با این پدیده بررسی کند. نتیجه‌گیری پایانی این مقاله که به روش کتابخانه‌ای و به‌صورت توصیفی- تحلیلی انجام شده است، ناظر بر این است که هر چند سیاست کیفری ایران در پرتو راهبردهای جنایی اسناد بین‌المللی، قدم‌های مثبتی برای مقابله بیوتروریسم و پیشگیری از آن برداشته است، اما هنوز خلأهایی در این خصوص وجود دارد که نیازمند بررسی و تصمیم‌گیری است.

استناد به این مقاله: نوذری، مصطفی، کرمی، داود، & وزیری، مجید. (۱۴۰۲). سیاست جنایی ایران در قبال بیوتروریسم در پرتو اسناد بین‌المللی. سیاست جهانی، ۱۲(۴)، ۲۷۱-۲۸۸. doi: 10.22124/wp.2024.28921.3433

© نویسنده(گان)

ناشر: **دانشگاه گیلان**

مقدمه

بیوتروریسم به عنوان یکی از تهدیدات پیچیده و نوظهور قرن بیست و یکم، مورد توجه گسترده جامعه بین‌المللی قرار گرفته است. استفاده از عوامل بیولوژیک به عنوان سلاح، نه تنها تهدیدی جدی برای بهداشت عمومی و سلامت جهانی محسوب می‌شود، بلکه چالشی بزرگ برای امنیت ملی و بین‌المللی ایجاد کرده است. این تهدیدات به دلیل قابلیت گسترش سریع و اثرات مخرب خود، توجه بسیاری از کشورها و نهادهای بین‌المللی را جلب کرده‌اند. حملات بیوتروریستی، نظیر انتشار سیاه‌زخم در سال ۲۰۰۱ در ایالات متحده ، تأثیرات روانی، اقتصادی، و اجتماعی عمیقی داشته است و به وضوح نشان‌دهنده قدرت تخریب این نوع تهدیدات بوده است.[1] بیوتروریسم می‌تواند در شکل‌های مختلفی از جمله استفاده از ویروس‌ها، باکتری‌ها، و سموم بیولوژیک برای هدف قرار دادن جمعیت‌های انسانی، حیوانات و یا محصولات کشاورزی بروز کند. این عوامل به دلیل سادگی تولید، ذخیره‌سازی و انتشار، به ابزار مناسبی برای تروریست‌ها تبدیل شده‌اند. به همین دلیل، مقابله با بیوتروریسم نیازمند همکاری بین‌المللی و تقویت زیرساخت‌های بهداشتی، اطلاعاتی و امنیتی در سطوح ملی و جهانی است. اهمیت این موضوع باعث شده که کشورهای مختلف به توسعه استراتژی‌های پدافندی و سیاست‌های بازدارنده در برابر این تهدیدات بپردازند. در پاسخ به این تهدیدات، جامعه بین‌المللی اقدام به تصویب کنوانسیون‌ها و معاهدات مختلفی برای کنترل و پیشگیری از بیوتروریسم کرده است. یکی از مهم‌ترین این معاهدات، کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک (BWC) است که در سال ۱۹۷۲ به تصویب رسید[2]. این کنوانسیون اولین معاهده‌ای بود که به ممنوعیت توسعه، تولید، و ذخیره سلاح‌های بیولوژیکی اختصاص یافت و چارچوبی قانونی برای مقابله با این تهدیدات فراهم کرد. به موازات این کنوانسیون، قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل نیز نقش مهمی در تقویت همکاری بین‌المللی برای مقابله با تهدیدات بیوتروریستی ایفا کرده‌اند[3]. این اسناد کشورهای عضو را ملزم به اتخاذ تدابیر لازم برای جلوگیری از استفاده از عوامل بیولوژیک به عنوان سلاح کرده‌اند. در ایران نیز با توجه به موقعیت جغرافیایی و حساسیت‌های استراتژیک، سیاست‌های متعددی برای مقابله با تهدیدات بیوتروریسم اتخاذ شده است. این سیاست‌ها با هدف حفظ امنیت ملی و مقابله با تهدیدات زیستی، در قالب قوانین داخلی و با استناد به اسناد بین‌المللی تدوین

[1] Cole, L. (2003), 'The Anthrax Letters: A Medical Detective Story', Joseph Henry Press.
[2] Kelle, A. (2007), 'The Role of Biological Weapons Convention in Addressing Bioterrorism', Journal of Strategic Security, Vol. 1, No. 2.
[3] United Nations (2004), 'UN Security Council Resolution 1540', United Nations.

شده‌اند. از جمله این اقدامات می‌توان به برنامه‌های توسعه پنج‌ساله، سیاست‌های کلی پدافند غیرعامل، و همچنین قوانین کیفری مرتبط اشاره کرد. قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه و دیگر اسناد راهبردی، وزارت اطلاعات و نهادهای امنیتی و بهداشتی را موظف به تدوین و اجرای برنامه‌هایی برای مقابله با تهدیدات بیولوژیکی کرده است[1].علاوه بر این، تقویت زیرساخت‌های بهداشتی و توانمندسازی نیروهای تخصصی برای شناسایی و پاسخگویی به حملات بیولوژیک از جمله اقداماتی است که در این زمینه انجام شده است.

با وجود این، همچنان خلأهای قابل توجهی در نظام حقوقی ایران برای مقابله مؤثر با بیوتروریسم وجود دارد که نیازمند بررسی و بازنگری است. این خلأها شامل عدم وجود قوانین جامع و به‌روز، نبود هماهنگی کافی میان نهادهای مسئول، و کمبود منابع مالی و تخصصی برای پیشگیری و مقابله با حوادث بیوتروریستی است. به منظور مقابله مؤثر با این تهدیدات، نیاز به اصلاح و به‌روزرسانی قوانین موجود و همچنین هماهنگ‌سازی بیشتر با استانداردهای بین‌المللی به شدت احساس می‌شود. علاوه بر این، ایجاد سازوکارهای نظارتی کارآمد و همچنین توسعه برنامه‌های آموزشی و آگاهی‌بخشی برای نیروهای تخصصی و عموم مردم می‌تواند در پیشگیری و مقابله با این تهدیدات مؤثر باشد.

این مقاله با هدف تحلیل سیاست جنایی ایران در قبال بیوتروریسم و با تأکید بر اسناد بین‌المللی مرتبط تدوین شده است. در این راستا، ابتدا به تبیین مفهوم بیوتروریسم و تاریخچه‌ای از کاربرد آن در طول تاریخ پرداخته می‌شود. سپس، سیاست‌های بین‌المللی و تلاش‌های جهانی برای مقابله با این پدیده مورد بررسی قرار می‌گیرد. در ادامه، به سیاست‌های جنایی ایران و چالش‌ها و خلأهای قانونی موجود در این حوزه پرداخته خواهد شد. این بررسی نشان می‌دهد که علی‌رغم پیشرفت‌های حاصل‌شده در تصویب قوانین و مقررات مرتبط، هنوز نیاز به اصلاحات بنیادین و هماهنگ‌سازی بیشتر با استانداردهای بین‌المللی احساس می‌شود. علاوه بر این، توجه به تقویت همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی برای پیشگیری از گسترش این نوع تهدیدات، از جمله اولویت‌های ضروری در سیاست‌گذاری‌های امنیتی کشور به شمار می‌رود.

از جمله مواردی که باید مورد توجه قرار گیرد، توسعه توانایی‌های پیشگیری و پاسخ سریع به حوادث بیولوژیک، ایجاد بانک‌های اطلاعاتی جامع از تهدیدات بالقوه و منابع مرتبط، و همچنین ایجاد شبکه‌های

[1] حسینی، م. و همکاران (۲۰۲۱)، 'چالش‌های حقوقی مقابله با بیوتروریسم در ایران'، فصلنامه حقوق و سیاست

ارتباطی مؤثر بین نهادهای امنیتی، بهداشتی و بین‌المللی است. تجربه کشورهای دیگر در مقابله با بیوتروریسم نشان می‌دهد که ترکیب فناوری‌های نوین، آموزش مستمر، و همکاری‌های بین‌المللی می‌تواند به میزان قابل توجهی از آسیب‌پذیری در برابر این تهدیدات بکاهد. به همین دلیل، ایران نیز باید با بهره‌گیری از تجربیات موفق بین‌المللی و استفاده از فناوری‌های نوین در این زمینه، به تقویت ساختارهای خود بپردازد. این بحث به بررسی سیاست‌های جنایی ایران در قبال بیوتروریسم تا چه اندازه با استانداردهای بین‌المللی هماهنگ است و چه خلأهایی در این زمینه وجود دارد. به منظور پاسخ به این سوال، فرضیه اصلی مطرح‌شده این است که علی‌رغم تصویب برخی قوانین و سیاست‌ها در ایران، همچنان هماهنگی کافی با استانداردهای بین‌المللی وجود ندارد و نیاز به اصلاحات بنیادین و به‌روزرسانی قوانین احساس می‌شود. این فرضیه بر اساس بررسی اقدامات قانونی و نهادهای مسئول در ایران و همچنین مطالعه تطبیقی با سیاست‌های بین‌المللی مطرح شده است برای مقابله مؤثر با بیوتروریسم، نیاز است که سیاست‌های جنایی کشور به صورت جامع‌تر و منسجم‌تر تدوین شود. این سیاست‌ها باید شامل تدابیر پیشگیرانه، قوانین کیفری سخت‌گیرانه برای مجرمان، و همچنین برنامه‌های بازدارنده برای کاهش انگیزه‌های احتمالی تروریست‌ها باشد. ایجاد همکاری‌های گسترده‌تر میان نهادهای علمی، بهداشتی و امنیتی و همچنین تقویت نظام‌های اطلاعاتی و نظارتی می‌تواند نقش کلیدی در تحقق این اهداف ایفا کند. در این راستا، برنامه‌ریزی دقیق و تدوین سیاست‌های بلندمدت در کنار آموزش و آگاهی‌بخشی به جامعه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

۱. ارتباط بیوتروریسم با حقوق بشر و کنوانسیون‌های بین‌المللی

در مواد سوم و بیست و دوم اعلامیه حقوق بشر به حق حیات و همین‌طور حق امنیت برای انسان‌ها تأکید شده است. از آن جهت که حملات بیوتروریستی ارتباط مضاعفی با امنیت محیط‌زیست دارد باعث می‌شود این امر بر حیات و سلامت انسان‌ها نیز تأثیرگذار باشد؛ بنابراین دولت‌ها مکلف هستند برای تأمین این حق مردم کشور خود، از آن‌ها در برابر حملات بیوتروریستی دفاع نمایند. برای تأمین این حق دولت‌ها نباید به‌صرف دفاع در برابر این حملات اکتفا نمایند، بلکه باید علاوه بر اتخاذ سیاست‌هایی برای پیشگیری از این حوادث به جرم انگاری کشت و استفاده از مواد بیولوژیکی نیز اقدام بورزند(Rehbar, 2000:6). برخی از کنوانسیون‌ها و معاهدات بین‌المللی کشورهای عضو را به جرم انگاری استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی (که سلاح‌های بیولوژیکی نیز جزء همین سلاح‌ها محسوب می‌شوند) مکلف ساخته‌اند به طور مثال کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک که در سال ۱۹۷۲ به تصویب

رسید، اولین کنوانسیونی است که بر مسئله جرم انگاری را بر عهده‌ی کشورهای عضو گذاشته است. ماده چهارم این کنوانسیون دولت‌های عضو را مکلف به جرم انگاری استفاده از سلاح‌های بیولوژیکی در حقوق داخله نیز مکلف سازد. ماده‌ی هفت کنوانسیون سلاح‌های شیمیائی نیز به طور شفاف بر جرم انگاری این مسئله در حقوق داخل کشورهای عضو تأکید کرده است. در این ماده هر چند به ضرورت جرم انگاری و مجازات عاملین سلاح‌های میکروبی اشاره شده است اما نحوه‌ی جرم انگاری و برخورد با عواملین استفاده‌کننده از سلاح‌های بیولوژیکی به حکومت‌ها واگذار شده است(Qorbaayan, 2009). البته این مقابله با جرائم بیوتروریسمی به معنای تجویز اعمال ضد حقوق بشری نیست؛ بنابراین دولت‌ها مکلف‌اند در جرم انگاری بیوتروریسم و اتخاذ سیاست جنایی برای مقابله با این حملات، حقوق افراد حمله کننده را نیز در نظر بگیرند.

۲. سیاست جنایی ایران در مقابله با بیوتروریسم

سیاست جنایی طبق تعریف عبارت است از اقدامات قهری و غیر قهری با محوریت دولت که توسط نهادهای رسمی یا غیررسمی برای مقابله با پدیده مجرمانه اتخاذ می‌شود بنابراین از اقدامات پیشگیرانه تا واکنش کیفری در این حوزه قرار خواهد گرفت بند حاضر با توجه به این رویکرد، راهکارهای مقابله با بیوتروریسم را در حوزه تقنین در ایران مورد تدقیق و تحلیل قرار می‌دهد. از این‌رو در دو بند ابتدا به بررسی قوانینی می‌پردازد که جنبه پیشگیرانه دارد و سپس به مقابله کیفری خواهد پرداخت(Abdullah Khani, 2008:8).

۳. جرم انگاری بیوتروریسم در قوانین ایران

در این قسمت به بررسی قوانین ایران در حوزه زیستی و بیولوژیک با دو مقوله قوانین حوزه زیستی و بیولوژیک و دوم جرم انگاری بیوتروریسم در قانون مجازات اسلامی پرداخته شده تا بدین منظور به توان سیر قانون‌گذاری در حوزه زیستی و بیولوژیک را در نظام حقوقی ایران به تصویر کشید.

۴. راهبردهای کیفری مقابله با بیوتروریسم در سطح بین‌الملل و ایران

چون وحشت حاصل از بیوتروریسم مرزها را می‌پیماید و دلهره جهانی ایجاد می‌کند، مقابله با آن نمی‌تواند در درون مرزهای سیاسی محصور شود بر این اساس، در یک تقسیم‌بندی بیوتروریسم به داخلی[1] و بین‌المللی[2] تقسیم می‌شود. بیوتروریسم داخلی، پدیده‌ای است که بدون دخالت عنصر خارجی

[1] Domestic Bioterrorism
[2] International Bioterrorism

و صرفاً در مورد یک کشور به وقوع می‌پیوندد. در مقابل بیوتروریسم بین‌المللی حداقل دارای یک عنصر بین‌المللی یا پیامدهای بین‌المللی است. بیوتروریسم زمانی وصف بین‌المللی پیدا می‌کند که تابعیت قربانیان متفاوت از تابعیت تروریست‌ها باشد با اقدام بیوتروریستی با کشف آن خارج از مرزها و قلمرو سرزمینی کشور هدف باشد. بر این اساس مقابله با این پدیده هم در اسناد بین‌المللی تجلی‌یافته است و هم در قوانین داخلی، بنابراین در ادامه به بررسی راهبردهای مقابله‌ای با پدیده بیوتروریسم در حقوق بین‌الملل و حقوق کیفری ایران پرداخته می‌شود(Rehbar, 2000).

۱-۴. راهبردهای مقابله‌ای در حقوق بین‌الملل

در سطح بین‌المللی به‌طور خاص از دهه ۱۹۲۰ توجه به سلاح‌های بیولوژیک که باعث صدمه می‌شود آغاز و از همان دهه نیز راهبردهایی برای مقابله با آن اندیشیده شد. در این راستا تاکنون سه سند مهم به تصویب رسیده که هر یک در جهت تکمیل و رفع نقایص سند پیشین و با توجه به پیشرفت این نوع جدید سلاح و حملات وضع‌شده است. نخستین این استاد پروتکل ۱۹۲۵ زنو الحاقی به کنوانسیون لاهه ۱۹۰۷ است. این سند آشکارا بیان داشته که اعضا می‌پذیرند که استفاده از شیوه‌های باکتریولوژیکی برای جنگ ممنوع است. این سند در پی تصویب کنوانسیون لاهه تصویب شد که در آن تنها استفاده از سم و سلاح‌های سمی ممنوع شده بود. در واقع این سند ممنوعیت کنوانسیون را به سلاح‌های باکتریایی تسری داد. با این حال این سند از منظرهای مختلف دارای نقص بود. اول آنکه صرفاً استفاده از این سلاح‌ها و نه تولید و انباشت آن‌ها را ممنوع کرده بود. دوم ممنوعیت مذکور تنها به دولت‌ها و آن‌هم به زمان جنگ بازمی‌گشت؛ بنابراین ممنوعیت مذکور شامل زمان صلح نمی‌شد. سومین ایراد آن بود که این سند تنها شیوه‌های باکتریایی را در برمی‌گرفت و شیوه‌های بیولوژیکی غیر باکتریایی مانند استفاده از ویروس‌ها را شامل نمی‌شد(Saed, 2008:19).

حدود پنج دهه پس‌ازاین پروتکل کنوانسیون دیگری برای رفع نقایص آن وضع شد. کنوانسیون منع تکمیل و توسعه و تولید و ذخیره سلاح‌های باکتریولوژیک بیولوژیک و سمی و انهدام سلاح‌های مذکور در سال ۱۹۷۲ تصویب شد و ایران نیز در سال ۱۳۵۲ به آن پیوست. طبق ماده ۱ این کنوانسیون هر یک از دول طرف این کنوانسیون متعهد می‌شوند که هرگز و در هیچ اوضاع و احوالی به تکمیل و توسعه و تولید و ذخیره یا به هر روشی به تحصیل و نگهداری مواد زیر مبادرت نکنند.۱ عوامل میکربی یا سایر عوامل بیولوژیک با مواد سمی از هر منشأ که باشد یا به هر طریق با به هر نوع یا مقدار که تولید شود، غیر از آنچه برای پیشگیری یا حفاظت در مقابل امراض یا سایر مقاصد صلح‌جویانه اختصاص داده شده

باشد؛ ۲. سلاح‌ها و تجهیزات با وسایل انتقال که برای استفاده از این قبیل عوامل یا مواد سمی در راه مقاصد خصومت‌آمیز با برخوردهای مسلحانه به کار رود». با تصویب این کنوانسیون اول اینکه توسعه تولید و ذخیره عوامل میکربی و بیولوژیک نیز مانند استفاده از آن ممنوع شد؛ دوم اینکه عوامل بیولوژیک نیز در کنار عوامل میکربی در بند ۱ ماده ۱ برای پوشش هر نوع عامل بیولوژیک و میکروارگانیسمی ذکر شد و سوم اینکه محدودیت مذکور ناظر به زمان جنگ نبوده و عام است و تمامی زمان‌ها را در بر خواهد گرفت. بر این اساس تمامی ایراداتی که در پروتکل سابق وجود داشت[1] بدین نحو رفع شد. با این حال مسئله مهم پس از تصویب این کنوانسیون موادی بودند که کارایی دوگانه برای آن‌ها وجود داشت. بدین نحو که موادی وجود دارند که هرچند مواد باکتریایی و یا بیولوژیک هستند، اما تولید و تکثیر آن‌ها ممکن است برای مقاصد صلح‌آمیز با تولید سلاح باشد(Abdullah Khani, 2008: 11). در این موارد کنوانسیون مذکور راه‌حلی ارائه نداده است. به‌عبارت‌دیگر هرچند این کنوانسیون قدم‌های بسیار بزرگی برای ممنوعیت تولید و تکثیر این مواد برداشت اما در عمل از رسیدن به هدف خود به دو دلیل باز ماند اول آنکه مفهوم مواد بیولوژیک و میکربی در کنوانسیون مشخص نیست و دوم اغلب مواد بیولوژیک تولیدشده دارای کارایی دوگانه بوده و عملاً امکان ممنوعیت مطلق در بسیاری از مواد وجود ندارد. بر این اساس، این رویکرد مثبت تنها توانست در نظر حقوق را پیش برد و در عمل تا حدی ناکام ماند.

بنابراین نکته بسیار مهم کنوانسیون فوق ممنوعیت مطلق ابرازی است. به موجب ماده ۱ در هیچ شرایطی هیچ شخص یا نهادی نباید از این مواد بهره ببرد. به عبارتی دیگر، ممنوعیت تولید، تکثیر، انباشت و بهره از مواد بیولوژیک و باکتریایی از ممنوعیت مطلق پیروی کرده و هیچ دولت و نهادی نمی‌تواند با استناد به حالت‌های فوق‌العاده مانند حالت ضرورت یا دفاع مشروع یا جنگ از این سلاح‌ها بهره ببرد. سومین سند در خصوص مواد باکتریایی و بیولوژیک قطعنامه شماره ۱۵۴۰ شورای امنیت بود که در سال ۲۰۰۴ به تصویب رسید در مقدمه این قطعنامه به‌صراحت حق استفاده صلح‌آمیز از مواد بیولوژیک به رسمیت شناخته شده و بر آن تأکید شده است که با وجود این حق نباید این امر به عنوان پوششی برای غنی‌سازی غیرقانونی باشد؛ بنابراین علت تصویب این قطعنامه چنان‌که در مقدمه آن بیان شده نگرانی شورای امنیت در مورد تروریسم و دستیابی توسعه قاچاق و استفاده عاملان غیردولتی[2] به سلاح‌های بیولوژیک اتمی و شیمیایی بوده است(Mariya. 2017: 98). در این قطعنامه اقدامات فیزیکی و حقوقی برای ممانعت عاملان

[1] Dual use
[2] Non-State actors

غیردولتی به تحصیل تولید دارا شدن انتقال و استفاده موردتوجه قرار گرفته است. طبق بند ۱ این قطعنامه تمامی دولت‌ها باید در راستای تدارک هر شکلی از حمایت از عاملان غیردولتی که تلاش برای توسعه تحصیل تولید دارا شدن انتقال منتقل کردن یا استفاده از سلاح‌های اتمی، شیمیایی با بیولوژیک را محدود می‌کنند ایجاد نمایند. همچنین مطابق بند این قطعنامه تمامی کشورها باید قوانین مقتضی مؤثر را برای ممنوعیت عاملان غیردولتی برای تولید تحصیل دارا شدن توسعه انتقال منتقل کردن با استفاده سلاح‌های فوق تصویب نمایند. چون قطعنامه فوق بر اساس فصل هفتم منشور تدوین شده برای تمامی کشورها الزام‌آور است؛ بنابراین تمامی دول عضو و غیر عضو ملزم هستند موارد مذکور در قطعنامه را رعایت کرده و اقدامات و قوانین مقتضی را وضع کنند.

۲-۴. سیاست جنایی ایران در مقابله با بیوتروریسم

سیاست جنایی طبق تعریف عبارت است از اقدامات قهری و غیر قهری با محوریت دولت که توسط نهادهای رسمی یا غیررسمی برای مقابله با پدیده مجرمانه اتخاذ می‌شود؛ بنابراین از اقدامات پیشگیرانه تا واکنش کیفری در این حوزه قرار خواهد گرفت. بند حاضر با توجه به این رویکرد، راهکارهای مقابله با بیوتروریسم را در حوزه تقنین در ایران مورد تدقیق و تحلیل قرار می‌دهد. از این‌رو در دو بند ابتدا به بررسی قوانینی می‌پردازد که جنبه پیشگیرانه دارد و سپس به مقابله کیفری خواهد پرداخت(Saed, 2008).

۱-۲-۴. قوانین پیشگیرانه در حوزه بیوتروریسم

در حوزه بیوتروریسم قوانینی وجود دارد که پیش از ورود این رفتار به حیطه کیفری، درصدد پیشگیری از این پدیده است. اولین سندی که به‌طورکلی نظر بر این مقابله داشته و آن را به‌طور خاص در حوزه پدافند غیرعامل قرار داده است. به‌پیش از انقلاب باز می‌گردد. این مصوبه، آیین‌نامه اجرایی قانون اصلاح قانون سازمان دفاع غیرنظامی کشور، مربوط به وظایف و تشکیلات مصوب ۱۳۵۱،۱۲،۲۷ است. ماده ۸ این آیین‌نامه که مربوط به وظایف تفصیلی سازمان دفاع غیرنظامی کشور است در بند هـ مقرر داشته است طرح‌ریزی و ایجاد هماهنگی و نظارت در استقرار سیستم حفاظت و نجات و تخلیه در برابر خطرات ناشی از عوامل شیمیایی میکربی تشعشعات رادیواکتیو که اختصاراً (ش.م. ر) نامیده می‌شوند، از وظایف سازمان دفاع غیرنظامی کشور است. در واقع در دهه ۱۳۵۰ ه ش به دلیل اهمیت موضوع یک سازمان وظیفه مقابله با این امر را به طور خاص عهده‌دار می‌شود. درنتیجه پس از انقلاب، این پدیده خطرناک موردتوجه قرار نگرفته تا آنکه در سال ۱۳۸۹ سیاست‌های کلی پدافند غیرعامل مصوب

۸۹,۱۱,۲۶ رهبری مجدداً این امر را موردتوجه قرار می‌دهد. بند پنج این مصوبه صراحتاً تهیه طرح جامع پدافند غیرعامل در برابر سلاح‌های غیرمتعارف نظیر هسته‌ای میکربی و شیمیایی را به‌عنوان یک سیاست کلی پیش‌بینی نمود؛ بنابراین این سیاست‌ها که ناظر به جهت‌گیری کلی حوزه موردبحث است به‌خوبی نشان می‌دهد جمهوری اسلامی ایران از سال ۱۳۸۹ به این پدیده توجه خاص در سطح کلان داشته و به‌صورت غیرنظامی درصدد مقابله با آن بوده است. در کنار این مصوبات که ناظر به راهبردهای کلان نظام است قوانینی وجود دارد که به‌منظور پیشگیری از وقوع بیوتروریسم اقدامات را پیش‌بینی و اختیاراتی را برای برخی اشخاص مقرر نموده است. برای نمونه، ماده ۸۷ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مقرر داشته است. هرگاه مأموران پست بر مبنای قراین و امارات احتمال قوی دهند که بسته پستی حاوی مواد مخدر سمی، میکربی خطرناک یا مواد منفجره، اسلحه گرم اقلام امنیتی مطابق فهرست اعلامی از سوی مراجع ذی‌صلاح به پست با سایر آلات و ادوات جرم است. محموله پستی با تنظیم صورت‌مجلس توقیف می‌شود و موضوع فوری به اطلاع دادستان می‌رسد. دادستان پس از اخذ نظر مراجع ذی‌صلاح و بررسی در صورت منتفی بودن احتمال بلافاصله دستور استرداد با ارسال بسته پستی را صادر می‌کند ده قسمتی از این ماده که در راستای پیشگیری از بیوتروریسم است. به مأموران پستی اجازه توقیف محموله را داده تا موضوع به اطلاع دادستان رسیده شود؛ زیرا در صورت پیش‌بینی نکردن این امر و ندادن اختیار به مأموران پستی این مأموران ملزم به رساندن محموله حتی با وجود قراینی مبنی بر وجود مواد سمی و میکربی در آن‌هاست که کار درستی نیست.

با این حال مقررات ایران به طور خاص تا حدود یک ونیم دهه پیش به طور خاص از بیوتروریسم ذکری به میان نیاورده بود در مصوبه ۱۳۸۳,۱۲,۲ شورای عالی اداری در مورد تفکیک وظایف اجرایی از حوزه ستادی وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی و انتقال آن به واحدهای استانی و شهرستانی در بند ۴۳ تبیین وظایف واحدهای استانی وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی از ایجاد شبکه کشوری برای مقابله با بیوتروریسم» نام می‌برد. پس‌ازآن در فصل هفتم برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران در ماده ۲۰۶ در تبیین وظایف وزارت اطلاعات آشکارا بیان می‌دارد تشکیل کمیسیون ویژه‌ای مرکب از دستگاه‌های اصلی نئی ربط برای تهیه و اجرای طرح جامع مبارزه با تروریسم زیستی (بیوتروریسم) و تعیین وظایف هر یک از دستگاه‌ها به منظور مبارزه هماهنگ با تروریسم زیستی (بیوتروریسم) به‌صورت اصلی نهادینه شده در کشور تا پایان برنامه تبصره ماده مذکور در ادامه مقرر

داشته که کمیسیون مذکور موارد نیازمند قانون در زمینه بیوتروریسم را به مجلس شورای اسلامی ارائه می‌کند.[1]

۲-۲-۴. سیاست کیفری ایران در مقابله با بیوتروریسم

قوانین کیفری ایران از دو جنبه به موضوع بیوتروریسم پرداخته‌اند. از یک‌سو، مقدمات این نوع از تروریسم را جرم انگاری کرده و از سوی دیگر رفتار بیوتروریسم را مورد خطاب قرار داده‌اند. از قوانین که در دسته نخست قرار می‌گیرند می‌توان به قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات غیرمجاز مصوب ۱۳۹۰،۶،۷) و «قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم مصوب ۱۳۹۴،۱۱،۱۳ اشاره کرد و در رسته دوم می‌توان ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی را جای داد. دسته نخست قوانین که می‌توان از آن‌ها با نام پره‌های مانع نام برد، جرائمی هستند که وسایل با منابع بیوتروریسم را تأمین می‌کنند. طبق ماده ۱ قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات غیرمجاز قاچاق سلاح مهمات اقلام و مواد تحت کنترل عبارت از واردکردن آن‌ها به کشور یا خارج نمودن آن‌ها از کشور به‌طور غیرمجاز است و ماده ۳ این قانون اقلام و مواد تحت کنترل را عبارت دانسته است از انواع مواد محترقه، ناریه، منفجره اعم از نظامی و غیرنظامی، شیمیایی رادیواکتیوی میکربی گازهای بی‌هوش کننده، بی‌حس کننده و اشک‌آور و شوک دهنده‌ها (شوکرها) و تجهیزات نظامی و انتظامی است. در پی این ماده دو ماده ۱۱ و ۱۲ این قانون به ترتیب برای قاچاق ساخت و مونتاژ (ماده ۱۱) و خریداری نگهداری حمل توزیع با فروش یا هرگونه معامله (ماده ۱۲) مواد میکربی مجازات تعیین نموده است؛ بنابراین این مواد در پی آن بوده‌اند که پیش از وقع بزه بیوتروریسم مسیرهای دستیابی به آن‌ها را قابل مجازات کرده تا بدین‌وسیله از وقوع این جرائم جلوگیری شود. دومین مقرره‌ای که با ابزار کیفر درصدد ممانعت از وقوع این پدیده بوده قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم مصوب ۱۳۹۴،۱۱،۱۳ است. این قانون در ماده ۱ اصلاحی ۱۳۹۷،۴،۳۱) تأمین مالی افراد تروریست یا سازمان‌های تروریستی را که مرتکب یکی از اعمال مذکور در آن ماده می‌شوند تأمین مالی تروریسم دانسته و آن را طبق ماده ۲ آن قانون قابل مجازات می‌داند. این ماده در دو بند ۳ و ۵ به تولید تملک اکتساب انتقال، حمل، نگهداری توسعه یا انباشت

[1] علاوه بر این دو مورد در جدول ۱۰۰۲ سیاست ها و اولویت های پژوهش و فناوری کشور مصوب ۱۳۹۰،۷،۸ شورای عالی علوم و تحقیقات و فناوری مقابله با تهدیدات بیوتروریسم جزو وظایف کمیسیون تخصصی دفاع امنیت ملی و سیاست خارجی ذکر شده است. به علاوه در بند ۲۰۳ سند راهبرد ملی بهبود کیفیت آب شرب شورای عالی سلامت و امنیت علایی وزارت بهداشت، درمان آموزش پزشکی مصوب ۱۳۹۰،۷،۱۰ هیئت وزیران از حراست از منابع و تأسیسات آب آشامیدنی در الو ابر آلودگی های عمدی خراب کاری ها و سوتروریسم راه شده است.

غیرقانونی سرقت تحصیل متقلبانه و قاچاق و استفاده با تهدید به استفاده از سلاح‌ها و مواد میکربی را به‌عنوان اقدامات تروریستی معرفی کرده است و تأمین‌کنندگان مالی این اقدامات را طبق ماده ۲ این قانون اصلاحی (۱۳۹۷،۱،۱۳) حسب مورد مشمول مجازات افساد فی‌الارض یا در غیر آن مشمول کیفر تعزیری دانسته است.

با توجه به اینکه طبق حقوق بین‌الملل هرگونه تولید تکثیر نگهداری، نقل‌وانتقال این مواد نیز جرم است جرم انگاری این موارد از دو جهت حائز اهمیت است: اول، جرم انگاری آن‌ها نوعی جرم انگاری مانع است؛ بدین معنا که جرم انگاری مواردی است که می‌توان به‌عنوان پیشگیری از جرم مهم آتی که همان استفاده از موارد سمی و میکربی است، مورداستفاده قرار گیرد و دستگاه فضایی بتواند سریع‌تر وارد عمل شود. دوم این جرم انگاری باعث تطبیق بیشتر قوانین ایران با حقوق بین‌الملل می‌شود و نشان از عزم راسخ ایران در برخورد با تولید و تکثیر این مواد دارد و سوم حرم انگاری این موارد باعث می‌شود که ایران بتواند در صورت ارتکاب این اعمال در خارج از کشور توسط شخص یا گروهی بنا به یکی از انواع صلاحیت به جرم مذکور رسیدگی نماید؛ بنابراین اگر فردی در خارج از قلمرو ایران این موارد را تولید با تکثیر یا انتقال داد و در ایران یافت شده یا به ایران مسترد شود محاکم ایران می‌توانند در صورت احراز یکی از انواع صلاحیت با وی برخورد کیفری کنند. با این حال ماده ۲ قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم در برخی از موارد این افراد را در حکم محارب و مفسد فی‌الارض دانسته و اعمال مجازات تعزیری را منوط به عدم احراز مفسد بودن یا محارب بودن کرده است. این ماده این مشکل رادار است که بیان کرده است التأمین مالی تروریسم درصورتی‌که در حکم محاربه با افساد فی الأرض تلقی شود، مرتکب به مجازات آن محکوم می‌شود و مشخص نیست دقیقاً با چه شرایطی می‌توان فرد را به محارب و مفسد، بلکه در حکم محارب و مفسد دانست.[1] در حوزه دسته دوم قوانین، یعنی قوانینی که رفتارهای بیوتروریسم را جرم انگاری کرده باشد. قوانینی در ایران وجود دارد. بااین‌حال نکته شایان توجه آن است

[1] با این حال این مقرره برای مقابله با بیوتروریسم کافی نیست؛ زیرا نه تنها عبارات عام وی نمی تواند اراده مقنن در مقابله با این پدیده خطرناک را اعلام کند بلکه کیفر وی نیز حبس تا با وجود این نکته مورد توجه ابزارهایی با کاربرد دوگانه است. چنان که بیان شد. بسیاری از مواد مورد استفاده در بیوتروریسم دارای کاربردهای مثبت در امور کشاورزی با پزشکی است. به همین دلیل برای پیشگیری از استفاده از این مواد با استفاده دوگانه تبصره ماده ۱۲۲ قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۹۰ مقرر داشته که ورود کالاها و مواد دارویی، غذایی معدنی، سموم و مواد آلی که به عنوان کالای دو منظوره مورد سوء استفاده بیوتروریسم قرار می گیرند بر اساس اعلام وزارت اطلاعات حسب مورد ممنوع میشود بنابراین در اقدامی دیگر برای پیشگیری از این پدیده ورود این کالاها را بر اساس اعلام وزارت اطلاعات ممنوع دانسته است.

که این قوانین به‌منظور جرم انگاری بیوتروریسم وضع نشده‌اند و اغلب برخی از رفتارهایی را که موجد بیوتروریسم هستند حرم انگاری کرده‌اند. نمونه‌ای از این قوانین که در زمان تصویب مقتن نظر به بیوتروریسم نداشته اما اکنون می‌توان از آن برای کیفر این بزه بهره برد. ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی کتاب پنجم) است. این ماده هر اقدامی که تهدید علیه بهداشت عمومی از قبیل آلوده کردن آب آشامیدنی با توزیع آب آشامیدنی آلوده، دفع غیربهداشتی فضولات انسانی و دامی و مواد زائد ریختن مواد مسموم کننده در رودخانه‌ها، زبانه در خیابان‌ها و کشتار غیرمجاز دام را جرم دانسته است.

یک سال است درصورتی‌که مشمول مجازات سنگین‌تری نباشد کافی نیست. به نظر می‌رسد با آگاهی به این خلأ جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۲ قانون مجازات اسلامی را به تصویب رساند که ماده ۲۸۶ آن به جرم انگاری رفتار بیوتروریسم پرداخته است. البته نکته مهم در این ماده آن است که این ماده نیز به‌طور خاص به جرم انگاری بیوتروریسم نپرداخته است. بلکه در ضمن جرم انگاری بزه فساد فی‌الارض که جرمی برآمده از فقه است، عباراتی را ذکر کرده که می‌توان برای مقابله کیفری با بیوتروریسم از آن بهره برد؛ بنابراین، ماده مذکور به الزاماً ماده‌ای برای بیوتروریسم، بلکه منطبق با جرم انگاری بیوتروریسم بوده و همین امر نیز پیشرفت درخور ملاحظه‌ای در مقابله با بیوتروریسم محسوب می‌شود ذکر عباراتی که در این ماده منطبق با بیوتروریسم است. به نظر می‌رسد ناشی از الزام قطعنامه شورای امنیت و کنوانسیون ۱۹۷۲ و همچنین تصویب برنامه پنجم توسعه است.

ماده ۲۸۶ ق م ا به سه عامل مواد سمی مواد میکربی و مواد خطرناک اشاره کرده است. این امر منطبق با استاد بین‌المللی است که در آن‌ها سه عامل سم باکتری و عوامل بیولوژیک مانند میکروارگانیسم‌ها و عوامل میکربیایی از یکدیگر جداشده‌اند. در همین راستا، به نظر می‌رسد عبارت مواد میکربی برای در بر گرفتن ویروس‌ها و باکتری‌هاست و عبارت مواد خطرناک برای در برگرفتن هر عامل بیولوژیکی است که زیر مجموعه عوامل سمی و پاکتری جای نمی‌گیرد؛ مانند میکروارگانیسم‌ها و مواردی که بر روی DNA تأثیر می‌گذارند؛ بنابراین قانون‌گذار ایران موضوع را به حدی توسعه داده است که تمامی موارد مذکور در قطعنامه‌ها و کنوانسیون‌های بین‌المللی را شامل می‌شود. هر چند این گسترش موضوع از یک نظر مناسب است؛ اما از جهتی دیگر نامناسب است؛ زیرا باعث ابهام در مفهوم قانون می‌شود و ممکن است هر عاملی را بتوان به‌عنوان مواد خطرناک تفسیر و رفتار را مشمول این ماده کرد؛ بنابراین مناسب است قانون‌گذار وزارت بهداشت سازمان پزشکی قانونی وزارت اطلاعات و نیروهای مسلح را موظف به تهیه لیستی از مواد سمی و میکربی و خطرناک کند و امکان بازبینی آن را هر ساله با توجه به موارد

جدید ممکن سازد. از طرفی ماده مذکور از نظر رفتاری تنها پخش مواد سمی و میکربی را جرم انگاری کرده و برای کیفر تولید تکثیر نگهداری، نقل‌وانتقال این مواد به مواد پیش‌گفته رجوع می‌شود.

رفتار دیگر مذکور در ماده ۲۸۶ ق م معاونت در پخش مواد سمی و میکربی و خطرناک است. این عبارت ماده نیز خالی از ابهام نیست چون سیستم اصلی معاونت در ایران، عاریتی است و تا زمانی که مباشر با شرکا مبادرت به ارتکاب جرم با حداقل شروع به ارتکاب نکرده‌اند. فرد قابل مجازات نیست مگر اینکه شامل معاونت به‌عنوان جرم خاص شود، این سؤال پیش می‌آید که آیا معاونت ماده ۲۸۶ ق.م. عاریتی است یا معاونت به‌عنوان جرم خاص است؟ تأثیر اینکه از کدام‌یک از این موارد پیروی شود آن است که اگر معاونت عاریتی باشد. تا زمانی که مواد سمی و میکربی و بیولوژیک پخش نشده‌اند فرد قابل کیفر نیست؛ اما اگر معاونت به‌عنوان جرم مستقل باشد. درصورتی‌که مواد مذکور پخش نشوند نیز معاون قابل کیفر است. برای پاسخ به این مسئله نمی‌توان از سیاق عبارات ماده مذکور بهره برد؛ زیرا نهایت استفاده از الفاظ ماده این نتیجه را می‌دهد که معاون در پخش مواد مذکور مفسد فی الأرض محسوب می‌شود. بااین‌حال باید معتقد بود که چون ابهام دراین‌باره وجود دارد. باید با استناد به اصول، ماده را تفسیر کرد و اصل در معاونت در قانون ایران معاونت عاریتی است؛ بنابراین تا زمانی که مواد سمی و میکربی و بیولوژیک پخش نشده‌اند معاون قابل مجازات نیست. این تفسیر با تفسیر مضیق و تفسیر به نفع منهم نیز پشتیبانی شده است و بر این اساس، به نظر می‌رسد معاونت مذکور در ماده عاریتی است. بااین‌حال برای کیفر برخی صور خاص معاونت مانند توزیع و فروش و تهدید به استفاده از مواد میکربی می‌توان به قوانین خاص که پیش‌تر بیان شد مراجعه کرد اما در سایر موارد که شامل آن قوانین معاونت عاریتی جاری خواهد بود. به‌رغم این امر مناسب به نظر می‌رسد که مقتن با توجه به اهمیت این جرم، معاونت را در مواردی که جرم مستقل نیست به‌عنوان جرم مستقل دانسته و فارغ از رفتار مباشر، آن را قابل کیفر می‌داند. البته در این موارد قانون‌گذار باید مجازات تعزیری را برای معاون پیش‌بینی کند تا با مبانی فقهی در تعارض قرار نگیرد ماده مذکور در قسمت پایانی جرم را مقید به اخلال شدید در نظم عمومی کشور ناامنی با ورود خسارت عمده به تمامیت جسمانی افراد یا اموال عمومی و خصوصی یا سبب اشاعه فساد یا فحشا در حد وسیع کرده است. به‌عبارت‌دیگر، درصورتی‌که این موارد روی ندهد، جرم ماده ۲۸۶ ق.م.ا. محقق نشده است. قانون‌گذار در امر را برای تحقق جرم در قسمت نتیجه پیش‌بینی کرده است. اول اخلال در نظم با ورود خسارت یا ناامنی و دوم شدید یا عمده بودن آن‌ها حسب مورد و هر دو این نبود به دلالت عقلی و از منظر حقوقی زائد است. از منظر حقوقی راند است؛ زیرا استفاده از مواد

بیولوژیک و سمی و میکربی در استاد بین‌المللی که ایران به آن پیوسته است، به‌طور مطلق ممنوع شده است؛ بنابراین مقید نمودن آن به این امور که باعث اخلال شدید در نظم عمومی با ورود خسارت عمده شود به نظر موجه نیست. به دلالت عقلی نیز زائد است؛ زیرا نمی‌توان حالتی را تصور کرد که با توجه به قید ابتدای ماده از مواد میکربی و بیولوژیک به‌طور گسترده بهره برده شده و اخلال شدید در نظم ناامنی یا ورود خسارت عمده به تمامیت جسمانی افراد صورت نگیرد. فارغ از موارد فوق استفاده از واژگان مذکور نیز بر ایهام ماده افزوده است. به‌گونه‌ای که نمی‌توان مفهوم یقینی از واژگانی مانند اخلال شدید و خسارت عمده در حد وسیع داشت و این امر با اصل قانونی بودن جرائم که اقتضای آن روشنی و وضوح در قانون کیفری است، در تعارض است.

از نظر عنصر روانی این حرم مقید بوده و نیازمند سوءنیت خاص است. این امر به دلالت التزامی از تبصره ماده نیز دریافت می‌شود. طبق این تبصره هرگاه دادگاه از مجموع ادله و شواهد قصد اخلال گسترده در نظم عمومی ایجاد ناامنی ایراد خسارت عمده یا اشاعه فساد یا فحشا در حد وسیع با علم به مؤثر بودن اقدامات انجام شده را احراز نکند و جرم ارتکابی مشمول مجازات قانونی دیگری نباشد با توجه به میزان نتایج زیان‌بار جرم، مرتکب به حبس تعزیری درجه پنج یا شش محکوم می‌شود چنان‌که این تبصره بیان داشته اگر دادگاه قصدهای مذکور در تبصره را احراز نکند شخصی مرتکب به‌موجب قوانین خاص مجازات و در صورت فقدان آن به حبس تعزیری درجه پنج یا شش محکوم می‌شود. به روشنی از این عبارت برداشت می‌شود که برای محکوم کردن فرد به جرم ماده ۲۸۶ ق.م.ا وجود قصد اخلال گسترده در نظم عمومی ایجاد ناامنی ایراد خسارت عمده با اشاعه فساد یا فحشا در حد وسیع یا علم به مؤثر بودن اقدامات انجام‌شده، ضروری است(Bigdali, 1999: 14). برای تحلیل این ماده ضروری است ماده ۱۴۴ ق.م.ا را با این ماده جمع کرد و معتقد بود که این جرم می‌تواند با قصد مستقیم یا تبعی ارتکاب یابد. به‌عبارتی‌دیگر، گاه مرتکب قصد اخلال گسترده در نظم عمومی با ایجاد ناامنی را می‌کند که به علت وجود قصد مستقیم قابل کیفر است و گاه در عالم ثبوت نیز چنین قصدی ندارد و این امر احراز نیز می‌شود. با توجه به اقدامات مرتکب وی علم داشته که از این رفتار نتایج مذکور در ماده حاصل می‌شود. در این حالت وی به دلیل داشتن قصد تبعی یا غیرمستقیم قابل کیفر است. در این مرحله یک موضوع حائز اهمیت است با توجه به قیود ماده ۲۸۶ مبنی بر به‌طور گسترده مرتکب مواد سمی و میکربی و خطرناک شود آیا می‌تواند فرضی را تصور کرد که فرد نمی‌دانسته رفتارش باعث اخلال در نظم عمومی یا خسارت عمده می‌شود؟ معیاری در حقوق ایران برای احراز قصد غیرمستقیم وجود ندارد اما در حقوق

انگلستان اعتقاد بر آن است که اگر فرد با احتمال بسیار زیاد می‌دانسته که رفتار به نتیجه منجر خواهد شد. وی دارای قصد غیرمستقیم فرض می‌شود و قابل کیفر است (Fionda & Bryant, 2000:5) بنابراین می‌توان از جمع مواد فوق این برداشت را کرد. که درصورتی‌که فرد قصد مستقیم نداشته باشد نیز با توجه به مجموع قیود ماده می‌توان برای او قصد غیرمستقیم حداقل در قسمت پخش مواد سمی و میکربی و خطرناک تصور کرد. این امر از قید علم به مؤثر بودن اقدامات انجام‌شده نیز قابل احراز است. در پایان ماده در صورت فقدان شرایط فوق دو حالت برای کیفر مرتکب پیش‌بینی شده است اول حالتی که در قانون خاص مجازاتی برای این رفتار پیش‌بینی شده باشد. دوم درصورتی‌که در قانون خاص مجازاتی پیش‌بینی نشده باشد، به حبس درجه پنج یا شش یعنی حبس از دو سال تا ده سال محکوم خواهد شد. این امر نوعی تعارض منطقی درون قانونی ایجاد کرده است. تعارض آنجا ایجاد می‌شود که سابق بر این قانون‌گذار برخی موارد را چنان مهم می‌دانسته که برای آن‌ها کیفر تعیین کرده بود. اکنون با مراجعه به آن قوانین برداشت می‌شود که کیفر آن‌ها بسیار کمتر از کیفر حبس درجه پنج یا شش است.

برای نمونه ماده ۲۹ قانون جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴ مقرر داشته است. صاحبان و مسئولین کارخانجات و کارگاه‌های آلوده‌کننده که برخلاف مواد چهارده و شانزده و هفده این قانون عمل کنند برای بار اول به جزای نقدی از پانصد هزار ریال تا یک‌میلیون ریال و در صورت تکرار به حبس تعزیری از دو ماه تا شش ماه و جزای نقدی از هفتصد هزار ریال تا دو میلیون ریال محکوم می‌شوند یا بند ب – ۶ ماده ۲۲ قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبزی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۴ مقرر داشته است ایجاد هرگونه آلودگی یا انتشار بیماری‌های مسری و تخلیه فاضلاب‌های صنعتی و هرگونه مواد آلاینده که باعث خسارت به منابع آبزی شود با حکم محاکم قضایی محکوم به پرداخت جزای نقدی تا سه برابر ارزش محصول متناسب با نوع تخلف ظرفیت شناور میزان و نوع صید برای موارد یک و دو و سه و یا یک تا پنج میلیون ریال برای سایر موارد می‌شود. علاوه بر این دادگاه می‌تواند محصولات صیادی و پرورشی با حاصل فروش آن‌ها و آلات و ادوات صید و سایر ابزار و مواد به‌کاررفته در ارتکاب جرائم را مصادره کند و واحد آلاینده را نیز تا رفع نقص از ادامه کار باز دارد. در صورت تکرار جرائم مقرر در این بند، دادگاه علاوه بر مجازات مقرر آلات و ادوات صید و سایر ابزار و ادوات به کار رفته در ارتکاب جرائم مذکور را مصادره می‌کند بنابراین مناسب‌تر بود که قانون‌گذار در این موارد ضمن اعلام نسخ آن قوانین مرتکب را مشمول مجازات تعزیری مذکور در تبصره اعلام می‌کرد.

نتیجه‌گیری

تهدیدات امنیتی بیوتروریسم امری است که در قرن بیست و یکم تمامی دولت‌ها را به واکنش واداشته است. بیوتروریسم به دلیل سادگی استفاده گستردگی آثار و خطرناکی آن، توجه خاص جهانی را به خود معطوف داشته و جامعه جهانی را برای مقابله با این تهدیدات هماهنگ کرده است. بیوتروریسم به این دلیل که دارای وجه استفاده گسترده از عوامل سمی بیولوژیکی و میکربی برای ایجاد هراس یا صدمه به اشخاص است باعث شده تا جامعه جهانی و ایران به این امر توجه خاص کنند و راهبردهای سیاسی و حقوقی برای مقابله با آن تدارک بینند. این راهبردهای حقوقی در سطح بین‌الملل به‌طور خاص در سه سند مورد توجه قرار گرفت پروتکل ۱۹۲۲ ژنو الحاقی به کنوانسیون ۱۹۰۷ لاهه کنوانسیون ۱۹۷۲، قطعنامه ۱۵۰۴ شورای امنیت مصوب ۲۰۰۴ که همه کشورها را ملزم به انجام اقدامات فیزیکی و حقوقی برای عدم دسترسی تولید نقل‌وانتقال مواد سمی باکتریایی و بیولوژیک به گروه‌های غیردولتی نمود. در ایران نیز راهبردهای حقوقی مقابله با بیوتروریسم در سطح بالاترین استاد پیش‌بینی‌شده است و سیاست‌های کلی پدافند غیرعامل مصوب ۸۹,۱۱,۲۶ رهبری موردتوجه قرار گرفته و در برنامه پنجم توسعه وزارت اطلاعات را موظف به مقابله با بیوتروریسم و پیشنهاد مواد لازم برای تدوین قانون کرد. در همین راستا از ابتدای دهه ۹۰ شمسی تلاش‌هایی برای مقابله کیفری با بیوتروریسم در ایران صورت گرفته است. البته تاکنون مقرره خاصی به این امر نپرداخته است و مقنن در میان مواد و قوانین دیگر مانند افساد فی‌الارض به این مهم پرداخته است. برخی از این قوانین به جرم انگاری مقدمات جرم و برخی به رفتار این بره پرداخته است. قوانین مبارزه با تأمین مالی تروریسم ۱۳۹۴ و قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات غیرمجاز ۱۳۹۰ به عنوان جرم مانع تأمین مالی برای این نوع تروریسم و قاچاق ساخت و مونتاژ (ماده (۱۱) و خریداری، نگهداری حمل توزیع یا فروش یا هرگونه معامله ماده (۱۲) مواد میکربی را جرم انگاری کرده است. از طرف دیگر قانون مجازات ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی قدم مثبت دیگری در این زمینه بود که پخش گسترده مواد سمی و میکربی و خطرناک را اگر منجر به اخلال شدید در نظم عمومی کشور ناامنی با ورود خسارت عمده به تمامیت جسمانی افراد یا اموال عمومی و خصوصی شود مشروط بر دارا بودن قصد اخلال گسترده در نظم عمومی ایجاد ناامنی ایراد خسارت عمده با علم به مؤثر بودن اقدامات انجام شده، مفسد فی الأرض دانسته و مجازات اعدام برای آن پیش‌بینی کرده است. با این حال این ماده دارای اشکالاتی است که رفع آن می‌تواند باعث کاراتر شدن آن و حفظ مناسب‌تر امنیت شود. در ادامه توصیه‌هایی در این مورد ارائه می‌شود. اول، گستردگی موضوع ماده که از نشر اکاذیب تا پخش مواد سمی و میکربی باعث شده است. قانون‌گذار نتواند در امور

بسیار مهم چون بیوتروریسم که موضوع ماده است، سیاست کیفری مناسب اتخاذ کند. بنابراین در نخستین قدم مناسب است بزه بخش مواد سمی و میکربی و خطرناک از ماده جدا و به شکل جداگانه جرم انگاری شود تا بتوان از محدودیت‌های فقهی در حدود رهایی یافت؛ بنابراین تمامی موارد ذیل با فرض امکان پیش‌بینی کیفر تعزیری برای این جرم بیان می‌شود. دوم مناسب است در راستای هماهنگی با استاد بین‌المللی، جرم به‌صورت مطلق پیش‌بینی شود و صرف پخش مواد سمی و میکربی و خطرناک به دلیل اهمیت موضوع فارغ از اینکه منجر به اخلال در نظم شود با خبر جرم انگاری شود. سوم، مناسب است. معاونت در این جرم به عنوان جرم مستقل پیش‌بینی شود. در این صورت جرم انگاری با استاد بین‌المللی که هرگونه مساعدت برای تهیه آن را ممنوع کرده است هماهنگ‌تر است و می‌تواند به کارا شدن بیشتر ماده در راستای پیشگیری و حفظ امنیت یاری رساند. چهارم، مناسب است قانون‌گذار یکی از دو شیوه را پذیرا شود اول چنان‌که بیان شد. جرم را مطلق دانسته و برای صرف بخش مجازات تعیین کند و دوم در صورت نپذیرفتن این امر با توجه به اهمیت موضوع در صورت نبود شرایط ماده مانند فقدان نتیجه با شرایط یا سوءنیت خاص مذکور به دلیل گستردگی اقدام انجام شده مرتکب را مشمول حبس درجه پنج با چهار بداند و ارجاع به مقررات خاص که مجازات‌های آن به مرور زمان تقریباً ناکارآمد شده‌اند، ندهد. در پایان باید گفت که پدیده بیوتروریسم امری نیست که بتوان در سطح کلان و راهبردی با ذکر سه کلمه در یک ماده‌قانون مجازات اسلامی از آن پیشگیری یا با آن مقابله کرد. این پدیده به حدی مهم است که جامعه جهانی را مدت‌هاست به خود مشغول داشته است؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود بنا به وظیفه‌ای که برنامه پنجم توسعه بر عهده وزارت اطلاعات قرار داده، در محدوده قوانین موضوعه کشور و در چارچوب اختیارات قانونی خود با هماهنگی دستگاه‌های ذی‌ربط با تشکیل کمیسیون ویژه‌ای مرکب از دستگاه‌های اصلی ذی‌ربط برای تهیه و اجرای طرح جامع مبارزه با تروریسم زیستی بیوتروریسم» و «تعیین وظایف هر یک از دستگاه‌ها به‌منظور مبارزه هماهنگ با تروریسم زیستی بیوتروریسم به‌صورت یک اصل نهادینه‌شده در کشور تا پایان برنامه اقدام کرده و به تصویب مجلس شورای اسلامی به‌عنوان نمایندگان مردم برساند. در این طرح ضروری است. برای موارد متعدد مانند مشارکت معاونت، سردستگی جرائم سازمان‌یافته تعارض دفاعیات و اقدامات بیوتروریسم و موارد دیگر راهکار قانونی مناسب پیش‌بینی شده است تا توازن بین امنیت و حقوق شهروندی بتواند در پرتو قانون کارآمد حفظ شود.

References

Abdullah Khani A (2008) *Threats to national security, knowledge and methods of Tehran,* Tehran Institute of Contemporary Tools.(In Persian)

Aminifar, A and Gadidi S (2013), "*Decontamination of chemical and biological agents*", published by: Imam Hossein (AS) University, Tehran. .(In Persian)

Babani G (1998), "*Political Science Culture of Tehran, Ministry of Foreign Affairs*"..(In Persian)

Bigdali, A (1999) *Iran's assassinations*" Tehran: Amirkabir Publications. .(In Persian)

Faiz, A, (1985) *Controversy and Implementation in General Penal Law,* Ministerial Council of Islamic Guidance, first edition.(In Persian)

Har Ameli, (1988), *Al-Shia's tools,* Al-Al-Bait Institute, Qom. .(In Persian)

Jarjani I, (1890) "*Being careful about poisons and remembering the types of poisons, the reserve of Khwarazmshahi*" by the efforts of Saeedi Sirjani, Teham Tehran, Iran Culture Foundation Publications. .(In Persian)

Jurjani, I (1998), "*Ander treatment of hidden poisons by the efforts of Dr*. Ali Akbar Velayati and Dr. Hossein Najmabadi, 2nd edition, Tehran: Information Publications.(In Persian)

Mariya, M (2017) *Bioterrorism in western medicine*, Tehran: Arman Rushd publication. .(In Persian)

Pourhaidari G. (2012) *Preparedness to deal with natural and man-made disasters and hazards: measures before, during and after, Tehra*n, Hilal Institute of Higher Scientific and Applied Education, Iran, Chemical Damage Research Center, Baqiyatollah University of Medical Sciences.(In Persian)

Qorbaayan, N (1999) *Human Rights and Humanitarianism, Culture and Thought Research Institute*, Tehran. .(In Persian)

Rehbar, M (2000), "*Biological Terrorism Agents and Strategies to Counter It*", Kermanshah: Educational Department of Infectious and Tropical Diseases of Medical Sciences of Kermanshah Province.(In Persian)

Saed N (2008) "*Evaluation and criticism of the bases of criminalization of the proliferation of weapons of mass destruction in disarmament rights and sovereignty of states*", first edition, Tehran: Khorsandi Publications.(In Persian)

Saed N (2008), "*National Implementation of International Law and the Role of the Iranian Court in Contemporary International Law: Theories and Procedure*s", first edition, Tehran: Khorsandi Publications.(In Persian)

Shah Hosseini, M H (2008) *A historical review on the use of microbial agents in war and bioterrorism operations*", Tehran: Imam Hossein University (AS) .(In Persian)

Shah Hosseini, M H, (2011) *Defense against biological warfare and bioterrorism*", volume one and two, Tehran, Basij Resistance Force Research Organization.(In Persian)